«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОТ ЖҮЙЕСІ МЕН СУДЬЯЛАРЫНЫҢ МӘРТЕБЕСІ»

Аңдатпа:

Біздің халқымыз бостандыққа жету үшін көптеген қиын-қыстау күндерді бастан өткерді. Мың жылдық тарихы бар Қазақстан өз тәуелсіздігін алды. Біздің ақындарымыз бен жырауларымыз айтқан "Егемен болу, ел болу" деген үлкен тілектің уақыты келді. 1990 жылғы 25 қазанда Қазақстан өзінің мемлекеттік егемендік туралы декларациясын қабылдады және жариялады, ал 1991 жылғы 16 желтоқсанда "Мемлекеттік тәуелсіздік туралы" Конституциялық заң қабылданды.

Біздің Конституциямызда Қазақстан халқы әлемдік қоғамдастықтың ажырамас бөлігі ретінде демократиялық қоғам мен заң үстемдігін құруға бел буған адам құқықтары мен бостандықтарының басымдығын мойындады. Осы шеңберде елде сот жүйесін реформалау басталды.

Сот билігі-мемлекеттік биліктің бір тармағы. Ол заң шығарушы және атқарушы билікпен ерекшеленеді, өйткені ол жалпы мінез-құлық ережелерін шығарады атқарушы және басқарушылық қызметпен айналысады. Сот жүйесі қоғамда туындайтын нақты істер мен дауларды шешеді. Мұндай істер мен даулар заңда белгіленген ерекше іс жүргізу тәртібімен қаралады және шешіледі. Сот билігінің деңгейі қаншалықты жоғары болса да, ол сот мекемесіне емес, істі қарайтын сот алқасына тиесілі. Сондықтан, сот туралы сөз болғанда, бұл сот алқасына қатысты. Істі қарау және шешім қабылдау кезінде сот заңға және құқықтық санаға жүгінеді. Сот қызметі заңның үстемдігін қамтамасыз етуге бағытталған, ол реттеуші емес, қорғаныс функциясын орындайды. Сот билігі заң мен тәртіптің үстемдігін қамтамасыз етуге, конституциялық құрылысты, саяси және экономикалық жүйені, азаматтардың, мемлекеттің және қоғамдық ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға жауапты.

Қазіргі уақытта сот процесіне енгізіліп жатқан және тиімді жұмыс істейтін осындай маңызды міндеттердің қатарына "сот органдары арасындағы

үкімдерді шектеу процесін іргелі логикаға келтіру" жатады. Елдің сот жүйесінің дамуы әрдайым алға жылжуда. Атап айтқанда, соттардың тәуелсіздігін нығайту мақсатында сот шешімдерінің ашықтығы қамтамасыз етілді. Азаматтардың құқықтарын қорғаудың кепілдіктері және сот процесінде адвокаттардың рөлін күшейту және судьялардың жауапкершілігін арттыру жоғары деңгейге жетті.

Қазіргі уақытта соттар осы уақыттың соңғы жетістіктеріне қол жеткізді. Бұған дәлел ретінде мен Қазақстан Республикасы ХҚДБ бағдарламасын атап өткім келеді. Бұл компьютерлік бағдарлама сотта алынған және тіркелген өтініштерді, істерді автоматты түрде бөлуге мүмкіндік береді. Ол өз кезегінде сыбайлас жемқорлық белгілеріне жол бермейді. Жаңа қоғамдық қатынастарды орнату оларды құқықтық қамтамасыз етудегі уақтылы өзгерістермен, сапалы заңдардың қабылдануымен, жоғары деңгейде құқық қолданумен, құқық қорғау органдарының еркін және үйлестірілген жұмысымен, сот билігінің белгісіздігін мойындаумен қатар жүреді. Қазақстанда тәуелсіз сот жүйесінің негізі қаланды және заңның үстемдігі дәйекті түрде қамтамасыз етілуде. Қоғамда сот жүйесіне деген сенім артып келеді.

Судья-сот билігін жүзеге асыратын сот жүйесіндегі сот органының құрамына сайланған немесе тағайындалған лауазымды адам. Оған сот төрелігін жүзеге асыруға және өз міндеттерін кәсіби негізде орындауға конституциялық құқық берілген. Ол істі өз құзыреті шегінде жеке қарайды, сот отырысын дайындау немесе өз үкімінің немесе басқа шешімінің орындалуын қамтамасыз ету үшін қаулы жасау функциясын орындайды. Қазақстанда барлық судьялардың мәртебесі бірдей және бір-бірінен тек өз өкілеттіктерімен ғана ерекшеленеді.Судьяның құқықтық мәртебесі Қазақстан Республикасының Конституциясында, "сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы" Қазақстан Республикасының заңында және басқа да заңдарда айқындалады. Оған заңда көзделмеген соттан тыс функциялар мен міндеттер жүктелмейді және қылмысқа қарсы күрес, заңдылық пен тәртіпті сақтау жөніндегі мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың құрамына кірмейді. Судьялар алмастырылмайды және олардың тәуелсіздігі Конституциямен және заңмен қорғалады және олар сот төрелігін

жүзеге асырған кезде тек осы екеуіне бағынады. Оған ешкім қол тигізбейтініне, оның қызметіне ешкім араласпайтынына заңды түрде кепілдік беріледі, тек ауыр қылмыс жасаудан басқа. Істі судьялар алқасының құрамында қарайтын судьяның істі қарауға байланысты туындайтын барлық мәселелерді шешу кезінде төрағалық етуші судьямен және басқа судьялармен тең құқықтары болады. Судья сот істерін қарау кезінде заңдылықты бұзғаны үшін, судья этикасына қайшы келетін теріс қылық жасағаны үшін, еңбек тәртібін өрескел бұзғаны үшін тәртіптік жауаптылыққа тартылады. Судья өзінің жоғары мәртебесіне сәйкес мемлекет есебінен материалдық және әлеуметтік-тұрмыстық қолдаумен қамтамасыз етіледі.

Екі мемлекет арасында мемлекеттік биліктің тетіктерінің бірі болып табылатын сот саласында реформаларды жүзеге асыру бойынша үлкен жұмыс атқарылғанын бәріміз білеміз. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьяларының мәртебесі туралы"Конституциялық заңға елеулі өзгерістер енгізілд, сондай-ақ, жоғары сот кеңесі туралы Қазақстан Республикасының жаңа заңы қабылданды. Алқа институты жұмысын бастады және қамауға алу туралы бұйрық соттарға берілді.

Судьялар тәуелсіздігінің әлеуметтік кепілдіктерін нығайту, адамдардың жеке басына және бостандығына қол сұғылмау құқығын қамтамасыз ету мақсатында, сондай-ақ соттарға алдын ала тергеу сатысында қадағалау өкілеттіктерін беру мақсатында қылмыстық іс жүргізу кодексіне түзетулер енгізу қажет. Кейбір жағдайларда сот шешімдерін орындау тым көп уақытты қажет ететіндігі шағымданушы тараптардың наразылығын тудырады. Өркениетті елдердегідей осы маңызды мәселені мүмкіндігінше тезірек шешу үшін біздің елде жеке сот орындаушылары институтын құруға бастамашы болды. Олардың болашақта белгіленген заң шеңберінде тиімді жұмыс істеуі үшін тараптардың заңды мүдделерін қорғауға бағытталған олардың әрекеттерін реттейтін тетіктер қажет. Мемлекеттік қадағалаудың және басқа бақылаушы органдардың жеке сот орындаушыларының жұмысына араласуын барынша азайту және осы мәселелердің толық шешімін соттардың юрисдикциясына беру қажет. Сонда

ғана бұл мәселе толығымен шешіледі деп ойлаймын. Сот саласында реформалар мен жаңадан қабылданған заңдарды уақтылы жеткізудегі бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі аймақ халқына таныс. Сондықтан олармен тікелей қарым-қатынас орнатуға барлық мүмкіндіктер бар, осылайша журналистерді сот ісіне жиі қатыстырады және оларға қажетті ақпаратты толығымен береді.

Қоғам мен мемлекеттің мүдделерін, ел азаматтарының бостандықтары мен заңды құқықтарын соттық қорғауды толық көлемде қамтамасыз ету үшін біз сот құрылымын жетілдіру, соттардың мамандануын кеңейту, істерді қарау мерзімдерін сақтауды қамтамасыз ету,сот бақылауы саласын кеңейту, сот рәсімдерінің ашықтығына кең жол ашу және сот құрылымын жетілдіру бағытында жұмыстар атқарылғанын сенімді түрде айта аламыз, білікті кадрлармен қамтамасыз ету сот саласын өркениет жолына жақындатты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж.
2. ҚР-ң Азаматтық іс жүргізу Кодексі. 1999,13 шілде.
3. ҚР конституциялық заң күші бар заңы «ҚР сот жүйесі және соттардың мәртебесі туралы» 30.12.2000 ж.
4. ҚР Азаматтық кодексі. Жалпы бөлім. 27.12.1994 ж.; Ерекше бөлім 1.07.1999 ж.
5. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі. 30.01.2001 ж.
6. Қазақстан Республикасының Конституциясы // http://constitution.kz/
7. «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларыныңмәртебесі туралы» 2000 жылғы 25 желтоқсандағы ҚазақстанРеспубликасының Конституциялық заңы // https://online.zakon.kz.
8. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы Қазақстан Республикасының Заңы //http://www.kyzmet.kz
9. Судьялық әдеп кодексі // http://sud.gov.kz
10. Судьялық әдеп кодексі. 1-2 бб.т.